

A szerző kitűnően ír, szerkeszt, így könyve olvasmányos. Otthonosan mozog a 19. század első felének német, osztrák, magyar történetében, jól ismeri a korszak diplomáciatörténetét, a nagyhatalmak érdekeinek változásait. Könyvének bevezetőjében egy rövid historiográfiai bemutatást ad az általa vizsgált kérdésekről, ami segít az olvasónak, hogy elhelyezze ezt a munkáját a nemzetközi irodalomban, s a könyvet elolvastva aztán meggyőződhet a munka úttörő jellegéről. Csak biztatni lehet a szerzőt, hogy írja meg a hatvanas évek schleswigi – dán sztoriját, és akár egy összefoglaló munkát is Dánia 19. századi történetéről.

Majoros István

Popély Gyula

FELVIDÉK 1918–1928

*Az első évtized csehszlovák uralom alatt
Kárpátia Stúdió. Budapest, 2014, 486 o.*

A Károli Gáspár Egyetem történész professzorának most megjelent tanulmánya, második kötete annak a monográfia sorozatnak, amely a történelmi Magyarországtól 1918 után elszakított északi területek magyar lakosságának történetét dolgozza fel, az idegen, csehszlovák állam területén. A sorozat első kötete már 2010-ben megjelent (*Popély Gyula: Felvidék 1914–1920. Magyar Napló. Budapest, 2010, 438 o.*). A szerző közlése szerint a készülő harmadik kötet az 1928–1938 közötti, a negyedik kötet pedig az 1939–1945 közötti évek történéseit lesz hivatott elemezni és ismertetni.

A címben szereplő „Felvidék” fogalom gyakran képezi vita tárgyát, mivel többféle értelmezése lehetséges. Ebben a vonatkozásban nem is a földrajzi tartalma vitatott, hanem inkább magához a fogalomhoz kötődő vélt, vagy valós történelmi tapasztalatok, amelyek az elmúlt évszázad során kialakultak, és amelyek elsősorban, a szlovák felfogás szerint, negatív töltéssel ruházták fel. Jelen munka ismertetésekor, megelőzendő a félreértéseket, hasznosnak tűnik, magyarázatot fűzni magához a fogalomhoz. Maga a szerző a kötet előszavában elég szűkszavúan intézi el a kérdést, azzal „... hogy e Szlovákiának nevezett terület ezer éven keresztül a magyar állam szerves része, annak „felföldje”, „felvidéke” volt.” Ezen rövid megállapítás nyitva hagy egy egész sor vitatott kérdést és fölöslegesen teret adhat sehová nem vezető érzelmi vitáknak. Ezért visszanyúltunk Popély Gyula egyes korábbi tanulmányaihoz, ahol tágabb teret szentel a „Felvidék” fogalom geográfiai és történelmi meghatározásának.

Történészek előtt jól ismert, hogy a 16. századtól kezdve a történelmi Magyarország északi megyéit magába foglaló földrajzi térséget többféle fogalommal jelölték. Magának a Felvidék kifejezésnek is gyakran eltérő az értelmezése, illetve az értelmezésétől függően más-más kiterjedésű földrajzi tájegységet takarhat. Annál is inkább, mivel az ehhez kötődő fogalmak tartalmi változásokon is keresztülmentek, sőt még napjainkban sem egységes az értelmezésük. Nem is beszélve a „Felvidék” fogalomnak eltérő társadalom-politikai megítéléséről a mindenkori magyar-szlovák viszonyt tekintve. De lássunk Popély Gyula egyik korábbi munkájából egy rövid részletet: „Az impériumváltás után „Felvidék” névvel illették a Csehszlovákiához csatolt volt észak-magyarországi területek egészét, bár valójában ez az elnevezés nem fedte teljesen az egykori magyar Felvidéket, mint tájegységnek, földrajzi fogalmát. A Felvidék államfordulat utáni, módosult fogalmához az északi hegyvidéken kívül már a Csallóköz, a Mátyusföld, a Bodroghöz, a Felső-Tisza vidéke is hozzátartozott, tehát a Csehszlovákiához került volt magyar területek összessége.” (*Popély Gyula: Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlások tükrében 1918–1945. REGIO Könyvek. Budapest, 1991.*) Az 1918–1920-as államfordulatot követően tehát gyakorlatias szempontból terjedt ki a „Felvidék” fogalom geográfiai tartalma az említett területekre is, amelyek a magyar állam idején még kívül estek rajta. A fogalom azután a két háború közötti időszakban a revíziós törekvések következtében kapott a (cseh)szlovák politika szemében negatív besorolást. Ez a szemlélet mára ugyan enyhült, de a fogalomnak a szlovák fülek számára még mindig kellemtelen hangzása van.

Szólni kell még Kárpátalja fogalmáról is, illetve az ezt jelölő földrajzi térségről, mivel a szerző részletesen foglalkozik e terület 1918–1928 közötti történéseivel, ebben az esetben is az ot-tani kisebbségben élő magyar lakosság viszonyait helyezük előtérbe. Erről, az előbb idézett köte-

tében a szerző ezeket írta: „A volt északi magyar területek Slovensko (Szlovákia) és Podkarpatská Rus (Kárpátaljai Oroszország) néven integrálódtak be az új államba. (...) „Podkarpatská Rus”-t azonban csak elvétve mondták és írták magyar szövegek környezetben „Podkarpatszká Rusz”-nak, „Kárpátaljai Oroszország”-nak pedig, szinte soha. A tartomány leginkább használatos magyar neve egyszerűen csak Kárpátalja volt, de gyakran használták még a Ruténföld vagy Ruszinszko megnevezést is.” (Popély Gyula: u.o.)

Ennyi magyarázat után fogadjuk tehát el a „Felvidék” fogalom mára kialakult földrajzi-történelmi jelentését, amely minden politikai hátsó szándék nélkül, azt a földrajzi térséget jelöli, amely egykor a történelmi Magyarország szerves része volt, ma pedig a Szlovák Köztársaság területét képezi. Meg kell azonban jegyezni, hogy a politikai-társadalmi közbeszédben, főleg Szlovákiában, a Felvidék fogalmát napjainkban már gyakran csak a dél-szlovákiai magyarok által lakott területekre vonatkoztatják.

Bevezetőjében a szerző röviden így foglalja össze munkájának fő célkitűzését: „átfogó képet nyújtani a csehszlovák fennhatóság alá került magyar nemzetrészt első tíz esztendejéről, az államhatalmi önkény különféle formáiról és megnyilvánulásairól, a kisebbségi élet buktatóiról, a helyzetéről és megalkuvásokról, a reményekről és reménytelenségekről, a várakozásokról és lemondásokról.” Ezen általánosnak mondható szavak mögött, azonban igen konkrét, valamennyi állítást forrásokkal és szakirodalmi idézetekkel alátámasztott megfogalmazások húzódnak meg. Sőt, elmondható, hogy a kötet főszövegét több mint ötven százalékban olyan forrásidézetek teszik ki, amelyek az egyes eseményeket vagy folyamatokat, konkrét tényekkel támasztják alá. Ennek ellenére a kötet jól olvasható, mivel az adott témához szorosan kapcsolódó, kiválasztott idézetek, és a szerző saját szövegei tökéletes összhangot alkotnak.

Popély Gyula munkájának fő pillérét a csehszlovákiai magyar politikai élet eseményeinek részletes elemzése alkotja, Csehszlovákia megalakulását követő első tíz évben, tehát 1928-ig, amely a cseh és szlovák történetírásban is egy elfogadott periodizációs elválasztó mezsgye. Elsősorban a két legjelentősebb magyar párt az Országos Keresztényszocialista Párt, valamint az Országos Magyar Kisgazda-, Földműves- és Kisiparos Párt, amely 1925 októberétől Magyar Nemzeti Párttá alakult át, tevékenységét elemzi részletesen. Ezek mellett természetesen különös figyelemmel kíséri, a berendezkedő új államban az egész, kisebbségbe szorult felvidéki magyar lakosság helyzetét és elszenvedett sérelmeit. Foglalkozik a népesség számának alakulásával a megszállt területeken, különös tekintettel a népszámlálások adataira. Egy-egy alfejezet erejéig a kisebbségi kérdés nemzetközi vonatkozásait is elemzés alá veszi, kezdve a párizsi békeszerződés kisebbségvédelmi koncepciójával, folytatva a Népszövetség kisebbségeket érintő tevékenységével, valamint az angol lord Rothermere 1927-ben elindított revíziós akciójával.

Egy nemzeti kisebbség létét és jogait alapvetően meghatározó tények egyike, az adott kisebbség létszámának alakulása. Ennek tudatában Popély Gyula munkájában több helyen is foglalkozik a csehszlovákiai magyar lakosság lélekszámát befolyásoló eseményekkel és állami intézkedésekkel, amelyeket találóan csak „nagy számháború”-nak nevez. „Szlovákiában már az első rendes csehszlovák népszámlálás előtt másfél évvel sor került, — 1919. augusztus 20.-iki eszmei időponttal, — egy hevenyészve megszervezett és lebonyolított népösszeírásra, amely csakis a lakosság nemzetiségi megoszlását volt hivatott feltérképezni.” (169. o.) Ennek „nyíltan bevallott szándéka” a szerző által idézett cseh statisztikus szerint az volt, „hogy a rövidesen összeülő békekonferencián a csehszlovák delegációnak már úgymond kedvezőbb nemzetiségi statisztikai adatok álljanak rendelkezésére az igényelt észak-magyarországi területek népességének etnikai összetételéről.” (u. o.) Az összeírás lebonyolítását, mint a szerző forrásokat idézve rámutat, rendkívül aggályos körülmények jellemezték, amelynek eredményeképpen, az előző 1910-es népszámláláshoz viszonyítva, Szlovákiában több mint 206 ezerrel csökkent a magyarság hivatalosan kimutatott lélekszáma. Ez a szám valószínűleg még kedvezőtlenebbül alakult volna, ha figyelembe vették volna a magyarság 1910 és 1919 közötti szaporulatát is. A szlovák szempontból kedvezően alakult népösszeírás számainak láttán, Vavro Šrobár a Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium vezetője mégis elégedetlenségének adott hangot egy 1919. november 15-iki kassai beszédében, megjegyezvén, „hogy a szlovák többségű területeken is még mindig 126 441 magyart írtak össze a számlálóbiztosok. A miniszter bizakodva jegyezte meg, hogy ezek a szórványmagyarok idővel minden bizonnyal beolvadnak a szlovák többségbe, és így leírhatók lesznek a csehszlovákiai magyar kisebbség összlétszámából.” (170. o.)

Ugyancsak, enyhén szólva, aggályos körülmények és feltételek között került sor az első hivatalos csehszlovák népszámlálásra, amelynek eszmei időpontja 1921. február 15-ike volt. Popély

Gyula a népszámlálásra vonatkozó rendeletek alapos elemzése után rámutat, hogy a „népszámlálás gyakorlati lebonyolítását szabályozó kormányrendelet szakított a régi magyar és nemzetközi gyakorlattal. Ezek szerint nem a megszámlált lakosság anyanyelvi megoszlását kellett rögzíteni, hanem azok nemzetiségi önbevallását, fenntartva a számlálóbiztosok és a politikai hatóság felülbírálati jogát. Ez a módszer tűnt ugyanis a leginkább alkalmasnak arra, hogy a nemzeti kisebbségek számát és százalékarányát mesterséges úton csökkenthessék.” (171. o.) Popély Gyula, eddig talán egyedüli magyar történészként, a legapróbb részletekig végig kutatta az első csehszlovákiai népszámlálás lebonyolításának levéltári és korabeli publikált statisztikai adatait, s amelyeknek eredményeit a fentebb már említett *Népfogyatkozás* c. munkájában részletesen közzé is tette. Mostani munkájában összefoglalásként megállapította, hogy „A számlálóbiztosok eljárása sok esetben volt inkorrekt, így aztán tömegesen történtek visszaélések a megszámlált magyar lakosság rovására. Az önkényes eljárás lehetőségét az is növelte, hogy míg a cseh országrészekben a számlálóiveket maguk a megszámláltak töltötték ki, addig Szlovákiában és Kárpátalján az összeírási ívek kitöltésére csakis a számlálóbiztosok voltak jogosultak.” (173. o.) A valóság tehát itt is a részletekben búvik meg. A szerző ismerteti a magyar pártok és a csehszlovákiai magyar lapok állásfoglalását a népszámlálás ügyében, valamint további fontos részleteket is közül, amelyek lényeges módon befolyásolták a népszámlálás végeredményét. Ezek szerint Szlovákiában 634 827 magyart számláltak meg, ami az akkori 1,9 milliós összlakosság 21,48 százalékát jelentette. A magyar lakosság hivatalos lélekszáma tehát alig másfél év elteltével is tovább csökkent. Kárpátalján a népszámlálás 103 690 magyart mutatott ki, ami a közel 600 ezres összlakossághoz viszonyítva 17,35 százalékot tett ki. A felmért nemzetiségi adatokat a szerző jól áttekinthető táblázatokban tette közzé. (174–178. o.) A nemzetiségek létszámára vonatkozó adatok komoly politikai jelentőséggel bírtak, ugyanis az 1920-ban elfogadott 122 számú alkotmányerejű nyelvtörvény a nemzeti kisebbségek számára csak abban az esetben és ott biztosította a nyelvhasználati jogokat, amennyiben és ahol az adott bírósági járás területén számuk elérte a húsz százalékos arányt. Az adatok összegzése után a szerző megállapította, hogy a Felvidék 87 bírósági járásából 27-ben a magyarság bírt nyelvi jogokkal. „Mivel a felvidéki magyarságnak több mint 90 százaléka e 27 bírósági járás területén élt, kijelenthető, hogy a nyilvánvaló visszafejlődés ellenére s megőrzött pozíciók is számottevőek voltak ezen a téren.” (179. o.)

A magyar veszteségek okait kutatva a népszámlálási ívek kitöltése körüli manipuláción túl, a szerző foglalkozik a hontalannak nyilvánított több tízezer magyar kérdésével is, akik továbbra is Szlovákiában éltek, de nem számították be őket a magyar közösségbe. Ugyancsak csökkentette a magyarság lélekszámát „a magyar állami és közhivatalnoki kar, a közalkalmazottak és különböző hivatású értelmiségiek tetemes részének önkéntes, kényszerű vagy kitoloncolás útján való el-távozása a maradék Magyarországra. A magyarországi Országos Menekültügyi Hivatal adatai szerint 1918 novemberétől 1920. december 31-ig — tehát 26 hónap leforgása alatt — a csehek által megszállt volt magyar területekről 101 782 személy menekült vagy költözött át a maradék Magyarország területére.” (176. o.) A menekültek száma később még növekedett. Ezeknek egy része megfelelő lakás lehetőség híján pályaudvarok peremén leállított vagonokban kényszerült évekig lakni.

Kötetének első mintegy 70 oldalát a szerző, Csehszlovákia megalakulását (1918. október 28.) követő, nagyjából kétéves időszak azon történéseinek szenteli, amelyek a „cseh megszállás” folyamatával, valamint a „csehszlovák állami élet megszervezésének kezdeteivel” foglalkoznak a „megszállt Felvidéken”. A fejezet címe „Impériumváltás a Felvidéken a nagy háború után (1918–1920).” Ennél a mondatnál azonban álljunk meg egy pillanatra, és próbáljuk meg értelmezni az „impériumváltás” fogalmát, amelyet a szerző többször is használ. Ez a fogalom egyértelműen utal arra, hogy a felvidéki térség, amely egy impériumnak volt a része, amelyet Osztrák-Magyar Monarchiának neveztek, a nagy háború után, egy másik impérium részévé vált, amely a Csehszlovák Köztársaság nevet kapta. Nos, míg a Monarchia kétségkívül magán viselte az impérium jellegét, ezzel szemben az addig soha nem létezett, 13 millió lakosú Csehszlovákiát, a legnagyobb jóakarattal sem lehet impériumnak nevezni. Ezért a jelzett fogalom csak úgy értelmezhető, hogy a Felvidék, — mint a „váltás” alanya, — megszűnt egy impérium része lenni, de nem egy másik impériumhoz, hanem a győztes hatalmak diktátuma alapján, egy részben mesterségesen létrehozott, közepes nagyságú államhoz csatolták. Ezen rövid magyarázatot elfogadva, szerintünk ebben a kontextusban továbbra is használható az „impériumváltás” fogalom, amely kétségkívül jól hangzó, szellemes szóösszetétel, és Popély Gyula munkáiban már több mint két évtizede rendszeresen előfordul.

Az impérium fogalma kapcsán talán érdemes még néhány további megjegyzést fűzni a témához. Tomáš Garrigue Masaryk, Csehszlovákia első köztársasági elnöke már 1914 második felétől szövögette terveit az új csehszlovák állam, vagy monarchia (Sic!) létrehozására. Ugyanis első tervezeteiben kétféle monarchia, sőt impérium jellegű államforma is szerepel. Ezeket Popély Gyula is megemlíti a fentebb idézett 2010-ben megjelent Felvidék monográfia első kötetében. Ugyanis Masaryk a háború első szakaszában a cári orosz sikerek hallatán, valamint a cseh monarchiaellenes értelmiség erősen ruszofil magatartását tapasztalva, tervezetében egy kibővített cseh királysággal számol, amelynek uralkodói trónjára vagy egy cári orosz nagyherceget, vagy egy belga, illetve dán herceget hívnának meg. Egy későbbi tervezetében pedig felveti a cseh-szerb perszónál unió tervét, a szerb uralkodóval az élen. Ebben az utóbbi tervezetben jelenik meg az ismert korridor-koncepció, az északi cseh és szlovák területek, valamint a délszláv térségek, egy a nyugat-magyarországi tájegység rovására, mesterségesen kialakított határsávval történő összecsatolása, amelyet azután a nagyhatalmak 1919-ben végleg elvetettek. Tehát tervekben 1914–15-ben, még szerepelt olyan cseh-szlovák állam kialakítása, amely a cári Oroszországgal vagy Szerbiával összekapcsolódva impérium jelleggel bírt volna. A történelem azonban másként alakult.

A kötet első fejezetében a szerző röviden összefoglalja a párizsi békekonferenciának a nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer kialakításával összefüggő eseményeit. Ismerteti a tárgyalások menetét és elsősorban a csehszlovák delegáció, Masaryk, Beneš és Kramář viszonyulását a kérdéshez. Megállapítja azt is, hogy „a magyar javaslatokat figyelemre sem méltatták”. Csehszlovákiával 1919. Szeptember 10-én, a Párizs melletti Saint-Germain-en-Laye-ben írták alá az állam fennhatósága alá kerülő kisebbségek jogait garantáló szerződést. Erről és a kialakított kisebbségvédelmi rendszerről a szerző a következőket állapítja meg: „A békekonferencián nemcsak a nemzetek, illetve az egyes nemzetrészek önrendelkezési joga szenvedett csorbát, hanem erőszakkal idegen fennhatóság alá kényszerített kisebbségek helyzetének rendezésére sem fordítottak kellő figyelmet. Mindazonáltal ez a rendszer — minden hiányossága ellenére — lehetőséget teremtett arra, hogy a kisebbségi sérelmek a jövőben nemzetközi nyilvánosságot kapjanak, és ezáltal komoly hatóerővé váljanak”. (56. o.)

Ugyancsak kisebbségjogi szempontból a szerző elemzés tárgyává teszi a csehszlovák nemzetgyűlés 1920–21-ben elfogadott alaptörvényeit, az Alkotmánylevelet, a nyelvhasználati törvényt, a választási eljárásról szóló rendelkezéseket, a helység- és utcanevék hivatalos használatáról szóló rendelkezéseket, valamint a nemzetgyűlés működésének szabályzatát.

A Felvidék beolvasztásával az új államba a magyar lakosság számára megszűnt létezni az ezeréves történelmi tér, amely évszázadokon keresztül generációk sorsát határozta meg. Ezt a helyzetet a szerző így jellemzi: „a Csehszlovák Köztársaságba erőszakkal bekebelezett magyar lakosság bódultan és tájékozatlanul tekintett szét a számára idegen államban. Az új államképződésben a hazáját vesztett magyarság mind politikai, mind nyelvi, mind kulturális, mind pedig gazdasági téren egy számára teljesen idegen hatalmi struktúra megtestesítőjét látta. Éppen ezért eleve bizalmatlanul viszonyult az új hatalom mindenfajta megnyilvánulásával szemben”. (71. o.)

A kezdeti szétziláltság ellenére lassan megindult a politikai szerveződés a magyarság körében. A szerző „A magyar politikai élet kezdetei a Csehszlovák Köztársaságban” című fejezetben részletesen végigkíséri a szerveződő pártok küzdelmeit és beilleszkedési gondjait az új társadalom-politikai struktúrákba. A már említett Keresztényszocialista Párt és Kisgazda Párt mellett az egyéb magyar jellegű, de jelentősebb tömegbázisra szert nem tett pártok mellett, a csehszlovák hatalmi rendszert támogató pártoknak is szentel egy-egy alfejezetet, az utóbbiaknak a következő címmel: „„Magyar” pártok idegen zsoldban”.

A pártok szerveződését sürgetővé tette az első nemzetgyűlési választások kiírása 1920. április 18-ra. Egyúttal komoly dilemmát jelentett a pártok vezetői számára, hogy a békeszerződés aláírása előtt, amikor a Felvidék nemzetközi jogilag még Magyarország része volt, részt vegyenek-e a választásokon, „és ezáltal hallgatólagosan legitimálják a felvidéki területek beintegrálódását a csehszlovák államba, vagy bojkottálják a választásokat?” (80. o.) A pártok végül a választásokon való részvétel mellett döntöttek, s mint a szerző levéltári forrásokra hivatkozva kimutatta, a legfelsőbb budapesti vezetői körök is ezt javasolták. A korabeli adott körülmények között, a magyar kisebbség részéről gyakorolt eme nagyvonalú gesztust azonban a csehszlovák hatalom teljesen figyelmen kívül hagyta. Ahol csak lehetett, hatalmi eszközökkel gátolták a pártok szerveződését és választási gyűléseit. A lezajlott választások eredményét a szerző így foglalta össze: „Mindent egybevetve megállapíthatjuk, hogy az 1920. évi tavaszi parlamenti választások eredmé-

nye alapján a felvidéki magyarság — Kárpátalja nélkül — összesen tíz magyar képviselőt és három szenátort küldhetett a prágai nemzetgyűlésbe. A tíz képviselőből négy keresztényszocialista, négy szociáldemokrata, kettő kiscgazda. A három szenátorból kettő keresztényszocialista, egy kiscgazda. Az adott viszonyok között és feltételek mellett ez aránylag kielégítő eredménynek volt betudható.” (95.o.)

A kielégítő eredmények ellenére a Szlovákiai politikai térségben azonban továbbra is komoly kísérletek történtek, főleg az ellenzéki keresztény és konzervatív nemzetiségi pártok (magyarok, németek, ruszinok) részéről, az egységes fellépésre és az összefogásra, elsősorban a választások idején, hogy megfelelő súlyú képviselőt tudjanak létrehozni a kormánnyal és a hatalommal szemben. Popély Gyula könyvének több fejezetén át szinte hétről-hétre, vagy hónapról-hónapra végigkíséri ezeket a vitákat és küzdelmeket. Különösen szemléletes és bizonyos szempontból érdekfeszítő a két magyar vezető párt a keresztényszocialisták és a kiscgazdák (majd 1925-től Magyar Nemzeti Párt) küzdelme az egységes magyar képviselő mellett illetve, ellen. „Nem vitás, hogy ez a dilemma alaposan megosztotta a felvidéki magyar politikai közvéleményt. Érveket és ellenérveket sorakoztattak fel pró és kontra, de valójában senki sem lehetett biztos benne, melyik szolgálná hatékonyabban a felvidéki magyarság érdekeit” (282. o.) – állapítja meg a szerző. Ez a dilemma, mint tudjuk, eltartott a harmincas évek második feléig, amikor a két vezető magyar párt egyesült. Ennek feldolgozása azonban már a Felvidék monográfia sorozat harmadik kötetére vár.

Az 1919-ben meghirdetett csehszlovák földreform kérdésével a szerző viszonylag kis terjedelemben foglalkozik „A földreform és a szláv nemzeti terjeszkedés” című alfejezetben (207–220. o.). Ismerteti a földreformra vonatkozó törvényeket és rendeleteket, és feltárja a lebonyolítása körüli problémákat. Közben többször is elismerően nyilatkozik Simon Attila e témában kiadott monográfiájáról (Simon Attila: Telepesek és telepesfalvak Dél-Szlovákiában a két világháború között. Somorja, 2008.) Lehetséges, hogy a szerző is úgy látta, hogy egy levéltári források alapján, kitűnően megírt, friss monográfia fölsőlegessé teszi számára a részletekbe menő kutatást ezen a téren.

„A nagybirtokrendszer felszámolása önmagában a társadalmi igazságosság irányába tett lépés, azonban Szlovákiában erős nemzetiség-politikai színezete volt”, – állapítja meg Kollai István egyik tanulmányában (Kollai István: Többségből kisebbségbe. In: Meghasadt múlt. Fejezetek a szlovákok és magyarok történetéből. Budapest, 2008.). Popély Gyula pedig a következőket írja: „Az 1918–1919. évi impériumváltás után a felvidéki magyarság ellen minden téren megnyilvánuló kíméletlen elnyomás egyik leghatékonyabb eszköze a tendenciózus csehszlovák földreform volt. Bár az egész akció egyszerű szociálpolitikai köntösbe bújtatva zajlott, szándéka és kivitelezése egyértelműen az államhatalom és a többségi „cseh-szlovák” nemzet magyarelles törekvéseit szolgáltatta. A szláv nemzeti terjeszkedés jegyében fogant és kivitelezett földreform az elszakított Felvidéken érzékenyen érintette és károsította az egész magyar nemzetrészt, a nagybirtokosoktól egészen a kisemmizett földnélküli agrárproletárokig”. (207. o.) A magyarságot ért sérelmeket a statisztikai adatok mutatják meg a legkifejezöbben. A 23 magyarok lakta déli járásban a földreform alá került földek 78 százalékát magyar birtokosoktól vették el. További 18 százalékát pedig az egyházaktól. Ennek a földvagyonnak azonban csak a 18,9 százaléka került kiosztásra kisbirtokosok részére, a többi maradt állami tulajdonban. A magyar területeken 1924-ig több mint 1100 cseh, morva vagy szlovák család (legionáriusok, egykori cseh katonák) telepítésére került sor. A magyar igénylők szinte csak elenyésző százalékban jutottak földhöz. „Kessler Balogh Edgár Az Út című osztályharcos kommunista lap hasábjain kelt ki a tapasztalt visszasságok ellen. (...) Szerinte a cseh, morva és szlovák telepeseknek kiosztott föld a „munka jogán” a kisajátított nagybirtok egykori zsellereit és napszámosait illette volna meg”. (218. o.) Ilyen módon a magyar mezőgazdasági munkások ezrei maradtak munka és megélhetés nélkül. Főleg a Csallóköz területére és Galánta vidékére volt ez jellemző. A kisemmizett, perspektíva nélküli embereket a kommunista párt propagandája ilyen viszonyok mellett könnyen behálózta. Nem véletlen, hogy a kommunista párt a két háború közötti időszakban, a Felvidék déli járásaiban komoly választói réteggel rendelkezett. A kommunista mentalitás hatását a második világháborút követő évtizedekben lehetett főleg érezni. De kis odafigyeléssel, még ma is észlelhetők bizonyos jelei ennek a sajnálatos örökségnek.

Még egy jellemző adalék a szerző tollából a földreform kivitelezésével kapcsolatban. Az Állami Földhivatal elnöke, Jan Voženílek, tehát a végrehajtásért is felelős magas rangú állami tisztviselő, egyik tanulmányában megdöbbentő őszinteséggel írja, hogy a földreform nem egyszerűen a

nagybirtok kisajátítását és parcellázását jelenti, hanem itt nemzeti és állampolitikai szempontok is meghatározó szerepet játszanak. Egyáltalán nem titkolta, hogy Szlovákia déli határainak biztonságossá tétele megkívánja a földvagyon megbízható szláv tulajdonosok kezébe adását, de nem csupán a lefoglalt és felosztásra kerülő földét, hanem lehetőség szerint az összesét. (212.o.) Nos, a földreform visszasszágait megtapasztaló magyar lakosság képviselői is egységesen felemelték szavukat a parlamentben a telepítések sérelmes volta, és a magyar agrármunkások kisemmizése miatt. „Elmondható, hogy a lényegét tekintve e téren csaknem teljes volt az egyetértés a magyar ellenzéki, valamint szociáldemokrata vagy kommunista irányultságú magyar képviselők között”. (210.o.) Abban a korban ez volt talán az egyetlen téma, amelyben egységes álláspont alapján léptek fel az államhatalommal szemben.

Végezetül, elnézést kérve állapítjuk meg, hogy Popély Gyula igen adatgazdag monográfiájának csak egyes kiragadott témáit tudtuk ismertetni. A történész szakma ismerői az itt elmondottakból is azonban biztosan sejtik, hogy a felvidéki magyarság társadalom-politikai történetének olyan részletes és szisztematikus feldolgozásáról van szó, amelynek eredményeképpen szükséges lesz eddigi ismereteinkhez képest, árnyaltabb képet alkotnunk például a csehszlovák demokráciáról, legalábbis ami az első évtizedet illeti. Ugyanis a csehszlovák államhatalomnak jóval több durvábbnál durvább megnyilvánulására derül egyre több fény, mint amennyire az eddigi ismeretek szerint hivatkozni lehetett. Ugyanakkor változtatni szükséges a felvidéki magyar pártok és vezetőik eddigi alulértékeltésén, ami az állam iránti lojalitást és a jogkövető magatartást illeti. Popély Gyula itt közzétett kutatásából is kitűnik, hogy a magyar kisebbség ellenzéki magatartása, nem az anyaországi revíziós propagandára épült, hanem azok a megszámlálhatatlan sérelmek váltották ki, amelyeket a magyarságnak el kellett szenvednie az államhatalom részéről. Érdeklődéssel várjuk tehát a monográfia harmadik kötetét.

Varga Sándor

Borhi László

NAGYHATALMI ÉRDEKEK HÁLÓJÁBAN

Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig

**Budapest, Osiris Kiadó – MTA Történettudományi Kutatóközpont,
Történettudományi Intézet, 2015. 504 o.**

Borhi László — saját bevallása szerint, sajnos, a magyar-amerikai kapcsolatokról, illetve a hidegháború történetéről írt utolsó monográfiájában („Kádár apró bolhái”. Interjú, *Magyar Nemzet Magazin*, 2015. szeptember 26. 28.) — rendkívül széles, levéltári forrásokra, memoárookra és feldolgozásokra épülő „definitive” értelmezését adja a magyar-amerikai kapcsolatok nagyjából fél évszázados történetének. Az eredeti változatában a szerző akadémiai doktori disszertációjának készült mű számos korábban elterjedt, és megalapozatlannak bizonyult, véleményt cáfol, illetve igazít ki. Ugyanakkor megerősíti azt a történészek nemzedékei által gyakorlatilag általánosan vallott alapelvet, hogy Magyarország nemzetközi mozgástere az első világháborút követően rendkívül csekély volt; az ország lehetőségeit az európai nagyhatalmak és, egyre fokozódó mértékben, az Egyesült Államok — jobbára marginális — térségi érdekei határozták meg. Metaforikusan úgy is fogalmazhatnánk, hogy a nemzetközi élet sakktábláján nem a tiszték között kapott hely Budapest; ennek egyik jellemző és egyben magyar szempontból lehangoló példája, többek közt, az amerikai és brit állásfoglalás az ország német megszállásának „előnyeiről” a Szövetségesek számára. Természetesen, ahogy Borhi László axiómaszerűen leszögezi, abszolút függetlenség nincs, mint ahogy abszolút értelemben megfogalmazható nemzeti érdek sem (13.), de Magyarország geopolitikai helyzetéből, mondhatnánk úgy is, kitettségéből vagy sérülékenységéből fakadóan nekünk különösen nehéz vélt vagy valós érdekeink érvényesítése. Ahogy a szerző fogalmaz: „Magyarország nemzetközi helyzetének alakulása ... nem vezethető le saját külpolitikájából. Ezt ... egyértelműen a nagyhatalmi politika határozta meg, függetlenül attól, hogy a magyar külpolitika képes volt-e kihasználni, avagy sem a számára adódó lehetőségeket”. (34–35.) A helyzetet bonyolítják az önértékelési zavarok: úgy tűnik, leegyszerűsítve, hogy történelmileg a magyar politikai jobboldal tendenciaszerűen túlértékeli, míg a baloldal ugyanilyen módon alulértékeli Magyarországot